

Кирилюк В.А., начальник
кафедри кримінально-виконавчого
права Інституту кримінально-
виконавчої служби, кандидат
юридичних наук

ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ ЗЛОЧИННОСТІ
НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОКАРАНЬ НЕ
ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

Гуманізація сучасної кримінально-правової політики України зумовлює зростання частки покарань не пов'язаних з позбавленням волі зважаючи на те, що наслідки ув'язнення є негативними як для особистості засудженого, так і для самого суспільства. Процес використання не в'язничних санкцій у країнах

розвинутої демократії засвідчив їх високу ефективність щодо запобігання злочинам, зменшення їх рецидиву та позитивного впливу на правосвідомість правопорушників. Особливо це актуально при притягненні до кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Саме завдяки удосконаленню системи нагляду й проведення соціально-виховної роботи з особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням та засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, впровадженню корекційних програм і методик роботи з засудженими передбачається зниження рівня рецидивної злочинності у державі. Ці важливі функції покладені державою на кримінально-виконавчу інспекцію, яка сьогодні стоїть на порозі реформування у орган пробації.

Неповнолітні, які перебувають у конфлікті з законом є особливою вразливою категорією суспільства. Ураховуючи це, як правило, до них застосовуються покарання не пов'язані з позбавленням волі та звільнення від відбування покарання з випробуванням з подальшим перебуванням на обліку в кримінально-виконавчій інспекції (далі КВІ) Державної пенітенціарної служби України.

Протягом 2014 року по обліках КВІ пройшло 5990 засуджених неповнолітніх (за аналогічний період минулого року - 8304). Станом на 1 січня 2015 року на обліку КВІ перебувало 2052 неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, що на 30% менше, ніж у 2014 році (2954). Щодо 97,3% (1996) неповнолітніх виконувались судові рішення у виді відбування покарання з випробуванням та 2,7% (56) - у вигляді громадських робіт.

За віком чисельність неповнолітніх правопорушників від 14 до 16 років становить 479 (23,3%) осіб, від 16 до 18 років - 1573 (76,7%). З загальної кількості дітей - 1910 (93%) становлять особи чоловічої статі, 142 (7%) - жіночої статі. З них навчаються у загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах 1751 (85,3%) осіб, 14 (0,7%) - працюють на підприємствах та інших установах. Разом з тим, 287 (14%) підлітків ніде не навчаються та не працюють.

Переважна більшість неповнолітніх, які перебувають на обліку у підрозділах КВІ, засуджені за тяжкі злочини - 1648 (80,3%). За злочини середньої тяжкості засуджено 353 (17,2%) підлітків; невеликої тяжкості - 40 (1,9%), за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків - 18 (0,9%).

Аналіз криміногенних та соціальних характеристик показує динаміку деяких факторів, які негативно впливають на поведінку засуджених неповнолітніх, та які повинні враховуватися КВІ при організації індивідуальної роботи з цією категорією засуджених.

1) Негативний вплив оточення та схильність до асоціальної поведінки. Порівняно з минулим роком питома вага підлітків, які, перебуваючи на обліку КВІ, вчинили повторні злочини у складі групи зменшилась: 62,2% (1276 засуджених) проти 57,9% (1711 засуджених) у 2013 році. Із числа засуджених неповнолітніх, які вчинили повторні злочини, 15,6% - вчинили такі злочини за участю дорослих, 4,7% - в стані алкогольного сп'яніння.

2) Рівень криміногенної зараженості засуджених неповнолітніх.

185 (9%) засуджених неповнолітніх раніше притягувалися до кримінальної відповідальності (2013 рік - 274 (9,3%)), з них 4 (0,2%) особи - неодноразово.

3) Відсутність належного піклування та виховання у сім'ї.

109 (5,3%) підлітків, які перебувають на обліку, є сиротами, 987 (48,1%) - виховуються у неповних сім'ях, 191 (9,3%) - у неблагополучних сім'ях, 33 (1,6%) - у спецзакладах Міністерства освіти і науки України.

За результатами 2014 року спостерігається тенденція до зменшення кількості неповнолітніх, яким скасовано звільнення від відбування покарання з випробуванням та направлено для відбування покарання у виді позбавлення волі. Даний факт свідчить про покращення у цілому рівня індивідуальної роботи із засудженими неповнолітніми, які допускають порушення порядку та умов відбування покарання, більш виважене застосування передбачених законодавством санкцій. Так, в 2014 році іспитовий строк скасовано 5 неповнолітнім засудженим (по

два - в Луганській та Харківській областях, по одному в Донецькій, Полтавській та Херсонській областях); в 2012 році - 35 неповнолітнім скасовано іспитовий строк, у 2013 році - 48.

За поданням підрозділів КВІ органами внутрішніх справ заведені розшукові справи стосовно 2 неповнолітніх, яким у подальшому судом іспитовий строк було скасовано та направлено для відбування покарання в місця позбавлення волі. Щодо решти підлітків, яким скасовано звільнення від відбування покарання, працівниками підрозділів КВІ виносились неодноразові застереження у вигляді письмових попереджень за порушення встановлених у вирокі суду обов'язків (неявка на реєстрацію без поважних причин, неповідомлення інспекції про зміну місця проживання (навчання) та притягнення до адміністративної відповідальності).

Аналіз повторної злочинності серед засуджених неповнолітніх показує, що у порівнянні з 2013 роком питома вага повторних злочинів, вчинених неповнолітніми засудженими, дещо зменшилась. Так, протягом 2014 року ними вчинено 109 повторних злочинів, або 1,8% від загальної кількості засуджених неповнолітніх, які пройшли по обліках підрозділів КВІ за вказаний період (у 2013 - 191 або 2,3%; у 2012 - 245 або 2,6%).

Аналіз тяжкості повторних злочинів вчинених підлітками під час перебування на обліку в підрозділах КВІ показав: 1,8% (2) неповнолітніх засуджених вчинили злочини невеликої тяжкості; 24,8% (27) - середньої тяжкості; 70,6% (77) - тяжкі злочини; 2,8% (3) - особливо тяжкі злочини.

Варто відмітити фактори, які могли мати вплив на вчинення засудженими повторних злочинів та які необхідно ураховувати КВІ в організації роботи з профілактики та попередження повторних злочинів.

1) Рівень криміногенної зараженості засуджених. Із числа засуджених, до яких застосовано покарання без позбавлення волі, та які вчинили повторні злочини, 19,3% раніше неодноразово судимі. Частка раніше судимих складає: у Чернігівській (67%), Волинській, Рівненській (по 50%) та Полтавській (40%) областях.

2) Негативний вплив оточення. Майже половина (46 або 42,2%) підлітків вчинила повторні злочини у складі групи. Найбільше таких осіб у Хмельницькій, Вінницькій, Закарпатській (по 75%), Донецькій (60%), Харківській та Львівській (по 50%) областях.

3) Не ефективна взаємодія кримінально-виконавчої інспекції з судами. 27 (24,8%) підліткам, які вчинили нові злочини, вироком суду не було визначено обов'язку періодично з'являтися для реєстрації в органи КВІ, що значно ускладнило проведення з ними профілактичної роботи. Найбільше таких осіб у Хмельницькій (100%), Миколаївській, Закарпатській (по 50%), Дніпропетровській (45%) та Херсонській (33%) областях.

4) Не ефективна взаємодія КВІ з соціальними службами та органами освіти. 19 (17,4%) підлітків на момент вчинення повторного злочину не навчалися та не працювали.

Дослідження, проведені в багатьох країнах світу дозволили фахівцям покращити розуміння основних причин і факторів, які обумовлюють протиправну поведінку неповнолітніх. Аналіз цих факторів пов'язаний з визначенням криміногенних потреб, які відіграють значну роль у профілактиці нових правопорушень й плануванні реабілітаційної роботи. З цією метою, спеціально розроблені методики - інструменти оцінки ризиків і потреб, які дозволяють фахівцям аналізувати вчинки особи у минулому шляхом визначення індивідуальних факторів ризику і потреб, врахування чинників, які позитивно впливають на особу, з метою визначення ступеня інтенсивності проведення реабілітаційної роботи з нею, а також її форм і методів.

Сьогодні, в рамках українсько-канадського проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» зазначена методика відпрацьовувалася на базі пілотних "Центрів відвідування" для засуджених неповнолітніх у містах Мелітополі та Івано-Франківську, дала позитивні результати та буде поширена на усі області країни.